

Pietismen i Thy

Af Forstander F. ELLE JENSEN.

MENS HERRNHUTISMEN bl.a. havde sin Styrke baade i, at Lægmandselementet spillede en fremtrædende Rolle indenfor Bevægelsen, og at dens Kredse stod i indbyrdes Forbindelse med hinanden gennem Emissærerne, var det Pietismens Svaghed, at den i alt for høj Grad blev en Præstebevægelse. De gudelige Forsamlinger underlagdes ved Konventikelplakaten 1741 den gejstlige Ledelse, og idet hvert Pastorat takket være den herskende stats kirkelige Tankegang opfattedes som et lille Rige, hvori kun een Mands Røst maatte lyde, udelukkedes dermed enhver ny Impuls, saa naar en pietistisk Præst forflyttedes eller døde, stod det Arbejde, han havde begyndt i sine Sogne, i Fare for at bryde sammen eller sygne hen, da Lægfolket ikke havde lært at staa paa egne Ben og derfor ikke var i Stand til at føre det videre. Hertil kom saa, at den pietistiske Forkyndelse, der ofte bevægede sig i de samme lovmæssige Baner som den lutherske Bodsfromheds Prædikener, i Reglen ikke formaaede at gøre noget varigt Indtryk i Befolkningen, og Følgen af alt dette blev, at Pietismen i Virkeligheden kun i ringe Grad kom til at øve nogen direkte Indflydelse paa Almuens aandelige Liv.

Dette var heller ikke Tilfældet i Thy, hvor Bevægelsen i det hele taget synes at have haft ringe Tilslutning, uagtet der ogsaa dér var Præster, som afgjort virkede i dens Aand, idet det dog her maa bemærkes, at det undertiden ud fra den Viden, vi har om dem, kan være vanskeligt at afgøre, om det var til denne Retning, de hørte, eller muligt Bodsfromheden, da Grænsen mellem disse to kunde være ret udflydende¹.

Dette er saaledes Tilfældet med *Jens Bonne* i Hillerslev-Kaastrup (1728-43), der har været meget undervisningsinteresseret, og hvis unge ved Bispevisitatsen 1740 kunde gøre herligt Rede for deres Kristendom. Han brugte pietistiske Lærebøger, Speners og Mummets, i alt Fald til sin egen Forberedelse, og naar han skænkede Landgilden fra en Gaard til Løn for en Skoleholder, taler det jo tydeligt nok om den Betydning, han tillagde en god Oplæring. Ogsaa med hans Eftermand, *Peder Stabech* (1743-50), var Biskop Brorson i Aalborg vel tilfreds, men stærkere har dog vistnok den følgende Præst, *Oluf Brorson* (1750-76), Biskoppens Brodersøn, virket paa Befolkningen. Hans Eftermæle var, at han var udmærket ved Fromhed, Venlighed og sand Menneskekærlighed, Frugter af et Hjerte, som alle Dage var ofret til Gud. Han var Pietist, men som alle Brorson'er et Følelsesmenneske, og han har vistnok haft udmærkede Gaver til at komme i Kontakt med sine Sognebørn. Han fortæller, at da han engang efter en Fraværelse kom hjem, "kunde jeg hos dem spore en stor Glæde, saa de Stakler takkede mig

og sagde: "O Gud ske Lov for saadan en Præst". Han maa selv have været glad for Arbejdet i Menigheden, thi 1756 kunde han skrive til sin Farbroder i Aalborg, at naar han overvejer alle Ting fra den Tid, han blev indsat, maa han med Jacob sige, at han slet ikke fortjener de Miskundheder, Gud har vist imod ham. "Gud giver nyt Mod og nye Kræfter til at opofre til Jesu Tjeneste". Fra sit Besøg paa Stedet kunde Biskoppen melde, at Menigheden "med Graad og Taksigelse" tog mod hans Formaninger, og at den var hørig og lydlig mod Ordet, saa Guds Veje lærtes den i Sandhed, og 1759, at der var en "synderlig" Hørelyst. Der tales ikke om nogen Vækkelse, men der maa have været gode Menighedsforhold i Sognene. En Skole blev bygget af Assessor Moldrup, Vestervig Kloster.

Oluf Brorsons ældre Broder, *Broder Brorson*, opkaldt efter Biskoppen i Aalborg, som havde staaet Fadder til ham, var Præst i Hundstrup-Østerild 1743-55, og ogsaa han maa henregnes til Pietisterne, skønt der ikke foreligger andre Efterretninger om ham end Visitatsberetningernes. 1746 hedder det, at der er nogen Vækkelse i Sognene og Følelse for Guds Ord hos en Del, 1750 tales der om redelige Guds Børn, flittig Kirkegang og Brug af Sakramentet, men ogsaa om Banden og Drikken, især hos Fiskerne i Østerild. 1762 siges der, at der findes fromme Sjæle, men Drikkeriet er ikke ophørt. Nogen større Bevægelse i Menigheden har der altsaa næppe været, saa meget mindre som Biskoppen altid gerne, naar det var ham muligt, fremhævede de gode Sider, hvor han kom frem, men at der har været virket i pietistisk Aand, fremgaar formentlig af, at Degnen P. Agerholm, som døde 1775, efterlod sig saavel Speners Katekismus og Forklaring som Mummets Spørgsmaal. Da Præsten døde, talte hans Farbroder over ham; Enken ægtede hans Efterfølger, *Hans Møller* (1755-70), som Brorson ogsaa synes at have været vel tilfreds med.

Palæmon Obel i Sennels (1753-73) har formodentlig ogsaa sluttet sig til de vakte Kredse, siden hans Hustru var Gudmoder hos Cay Praëm i Øsløs, men noget om hans Liv og Virke vides ellers ikke. Ved hans Død skildrede Oluf Brorson ham i sin ordrige Stil som en "Natan i sin Omgang, en Enok i sin Vandel, en Jacob i sin Kamp og en Asaf i at holde fast ved Jesum som sin Del og sin Klippe".

Provst *Stenstrup* i Sjørring-Torsted (1735-74)² har vistnok nærmest sluttet sig til Bodsfromheden, men hans Virksomhed var i høj Grad paaskønnet af Biskoppen, der baade roste hans "Møje, Byrde og Besværing" og hans "Retsind for Gud og Mennesker" samt hans "skarpe Forstand fra først til sidst", som han skrev til ham i Anledning af en Provsteretssag. Han prædikede "med stor Flid og gode Gaver, grundigt og opbyggeligt og med stor Nidkærlighed", hedder det fra en Visitats, ligesom hans Ungdom var "frem for andre Steder" vel undervist. Selv gav han sin Menighed det Skudsmaal, at den elskede Guds Ord og Guds Bord. Paa sin Side saa Stenstrup meget op til Brorson, til hvem han i sine Skrivelser altid henvendte sig i de underdanigste Vendinger. Om hans Interesse for Undervisningssagen vidner

¹ Stoffet til denne Afhandling er hovedsagelig hentet fra forskellige Skrivelser i Aalborg Bispearkivs Pakker (114, 117, 119 og 120 b), alt i Landsark. Viborg.

² Thisted Amts Aarbog 1945, S. 203 ff.

en Fortegnelse over Inventaret i Sjørring Skole fra hans Tid, 1 Bibel, 10 Spørgsmaalbøger (Lærebøger), 9 Evangeliebøger, 8 Katekismer, 8 ABC'er, 2 Skrivetavler, 2 Blækhorn, 2 Linealer³).

Til Thisted kom 1761 fra Klim Biskoppens Søn, *Chr. Ruse Brorson*. Antagelig har han været Pietist af sin Families Type, men hvad han har betydet for Byen i de faa Aar, han var der, vides ikke (død 1765).

I Hundborg-Jannerup var 1731-57 *Chr. Deinbøl* Præst; han synes efter sine Bøger at dømme at have været en from Mand, nærmest af den ældre Skole. Derimod hørte hans Eftermand, *Jens Hansen* (1757-86) afgjort til Pietismen. Han var Præstesøn fra Møgeltønder og blev Student fra Ribe 1744. Dette sidste maa sikkert tages i Betragtning ved en Bedømmelse af hans aandelige Udvikling, idet der nemlig i 1740'erne gjorde sig en stærk, men rigtignok samtidig temmelig usund pietistisk Bevægelse gældende blandt Katedralskolens Elever⁴), og det turde derfor være i høj Grad sandsynligt, at Jens Hansen er blevet paavirket af den. 1746 blev han Kandidat, og allerede Aaret efter blev han udnævnt til Præst for Helligsø-Gettrup, et Vidnesbyrd om, at man i ledende pietistiske Kredse (Hofpræst Bluhme) ventede sig noget særligt af ham.

Fra sit første Embede fortæller han 1752 sin Biskop, at nogle bliver fra Tid til anden kraftigt rørt, bevæget, slaget, beskæmmet og overbevist ved de Sandheder, de hører, en og anden føler Uro og Smerte og bliver bekymret for at komme i en bedre Tilstand, især blandt de unge, som han derfor tager sig mest af. Nogle lærer Kanans Tungemaal og samler sig Kundskab om Guds Ord, dog uden nogen Følelse i Hjertet - skønt ingen ved, naar Herren kan forurolige dem. Men de fleste er sikre og upaavirke lige, kun faa bekymrer sig om det ene fornødne, og de vandrer som i Noahs og Loths Dage; henvender man sig personligt til dem, bliver de fortrædelige. Naar han prædiker, anfører han saavel Skriftsprog som gudelige og opbyggelige Salmestrofer, og han tror, hans Ord ikke er helt forgæves, og at mange er glade ved dem, skønt de tales haardt til. Der er ingen grove Synder i Menigheden, men kun hos faa kommer det til et virkeligt Gennembrud. Og der er stor Vankundighed, især blandt de gamle; de ved ikke engang, hvem der har genløst dem. De troende paa deres Side disputerer om Smaating i Stedet for at holde sig til det skrevne Ord. - Senere, i 1757, skriver han, at der er nogle bekymrede Sjæle, som ikke kan undvære og miste Jesus.

Brorsons Opfattelse af Forholdene paa Stedet ved hans Visitats 1753 svarer til Hansens - eller bygger paa den: En Del begærlige efter Ordet, andre ufølsomme, Ungdommen god, Præsten en opbyggelig Mand, Degnen utrættelig.

1757 fik Hansen med sine gode Forbindelser den Forflyttelse, han paa Grund af sine daarlige Formueomstændigheder længe havde søgt, skønt Brorson egentlig ønskede, han ikke saa hurtigt vilde forlade Helligsø. Ved Biskoppens Visitater hos ham i Hundborg 1758 og 1762 hedder det, at han vistnok vil

blive til Velsignelse, og at hans Ungdom er mere end fortræffelig i Sandheds Erkendelse; i Menigheden er der Jesu sande Elskere, hos andre er der Bevægelse, skønt Kraften ikke er saa kendelig. Hansen selv melder 1761, at mange af de unge har Bibelen kær, og at nogle visselig i deres Hjerter er grebet af Naaden, og 1764, at han har megen Glæde og Opmuntring af Ungdommen og af nogle bekymrede Sjæle; han ønsker, at mange, mange maa hendrages til den dyrebare Immanuel. I Jannerup er der Tale om at bygge et Skolehus; han vil gerne, om det kunde blive indrettet saadan, at det ogsaa kan bruges til Bønnemøder og Katekisation.

Jens Hansen døde 1786. Han har været en afgjort Vækkelsesprædikant, nidkær og paagaende, men hans følelsesbetonede og noget sentimentale Skrivelser synes paa den anden Side at vidne om, at han ikke har hørt til den dømmende Type; Udtryk, som han brugte ("den blodige og saarede Brudgom"), kunde pege mod en vis herrnhutisk Paavirkning, skønt et Bevis er det ikke, da ogsaa Pietisterne kunde bevæge sig i lignende Vendinger. Hvorvidt han har været nogen stor Psykolog - det var de udprægede Pietister sjældent - og har forstaaet at vurdere sin Menighed rigtigt, faar staa hen, ligesom det er vanskeligt at afgøre, hvor dybtgaaende hans Indflydelse var, men at han har været en from og uselvsk Arbejder, kan der ikke tvivles om.

Provst *Winding*, Vestervig-Agger (1722-59), hørte til Pietismen i dens moderate Skikkelse. Hans Jubelprædiken 1760 (i Anledning af Enevældens 100 Aarsfest) paa 40 Foliosider er bred og vidtløftig; som Indledning afhandler den bl. a., hvorledes Guds Naade skænkes uden Fortjeneste fra vor Side; tror vi andet, kender vi ham ikke. I Daaben bliver vi salvet med Aanden - et Udtryk for en mere objektiv Sakramentopfattelse, end man plejer at vente fra den Side⁵). Ved Bispevisitatsen 1740 gjorde Menigheden "dejligt Rede" for sig, men næste Gang udtalte Provsten sin Utilfredshed med den, skønt den ikke klagede over ham.

Paa Thyholm havde *Vilh. Rogert* faaet Embede i Hvidbjerg -Lyngs, efter at han 1728 havde prædikeret for Frederik IV og Dronning Anna Sofie paa Clausholm. Han, der var en nidkær Præst af Bodsfromhedstypen, førte en forbitret Kamp mod sine Sognebørns Drik, Slagsmaal og navnlig Kortspil, som han i høje Toner klagede over. Særlig galt stod det til i Jelstrup, hvor Beboernes Levned næsten var blevet et Ordsprog, da de kunde svire flere Dage i Træk og spillede 10, 20, 30 Rdl., ja deres Gaarde bort og lod Ungdommen deltage i Lagene. Baade offentlig og privat tog han til Orde herimod og anvendte Kirken Tugt mod de ubodfærdige; naar dette ikke hjalp, anmeldte han Synderne for den verdslige Øvrighed, skønt han indrømmede, at aandelige Vaaben altid var de bedste. Nogen Frugt af sine Bestræbelser for at bedre den sunkne Moral fik han imidlertid ikke, saa meget mindre som Bøndernes Herskaber i Reglen ikke brød sig om at skride til Proces mod dem. Rogert mente dog, der i Menighederne fandtes enkelte troende, men ellers saa han med Harmepaa, hvordan Befolkningen tog Kirkegang og Sakramenter forfængeligt.

I sin Degn, Rose, havde Rogert ingen Støtte; han turede med de andre, saa han ved Gilderne i sin Fuldskab maatte slæbes ud og lægges i en Tørvestak; han duede kun til at synge - eller skraale - i Kirken, men var ellers til Forargelse. Vel forbedrede han sig i sin Opførsel, skrev Provst *Winding* siden, men nogen Hjælp for Præsten blev han ikke, da han

³ Pk. 411 (Aalb. Bispeark.).

⁴ Fra Ribe Amt 1945, S. 234.

⁵ Pk. 467 (Aalb. Bispeark.).

paa Grund af Svagelighed ikke selv kunde bestride sine Forretninger.

Paa Rogerts mange Klager trøstede Brorson ham med, at Frelseren selv maatte forrette sit Embede med Suk, og da han havde lovet sine Elskere, at de skal gaa den samme Sørgevej, skal han i sine Vanskeligheder have godt Mod. Han raadede ham ellers til en lemfældig Fremgangsmaade mod de ubodfærdige, da Hjerterne aldrig vindes ved Tvang, men skulde endelig den verdslige Arm paakaldes, og Husbonden (Proprietæren) ikke tog sig af det, kunde der sendes en Anmeldelse til Stiftsøvrigheden. De, der ikke havde holdt deres Løfte om et bedre Levned, burde afholdes fra Nadveren.

Fra sin Visitats i Hvidbjerg 1740 skildrer Biskoppen Rogert som en svag, men andægtig og opbyggelig Mand, der prædikede evangelisk og levede eksemplarisk; Ungdommen var godt undervist. Til denne Karakteristik er at bemærke, at man med Præstens voldsomme Udfald mod Befolkningen i Erindring kan have visse Tvivl om hans Forkyndelses "evangeliske" Art, den har snarere været yderst lovmæssig. Forøvrigt klagede han ogsaa ved denne Lejlighed over Forholdene; han besvarede sig da over et Krohus, der laa lige ved Kirken, og som var baade ham og Menigheden til Forargelse. Ved et Par senere Lejligheder synes Brorson at have været ret tilfreds, dog udtalte han 1747 sin Misfornøjelse med Skolevæsenet.

Rogerts Efterfølger, *Laur. Benzon (1750-59)*, var udpræget Pietist; efter sin Eksamen havde han studeret ved Universiteterne i de pietistiske Hovedkvarterer Haile og Jena; Jens Hansen var en af hans gode Venner, og ogsaa med Provsten stod han i nær Forbindelse; denne kalder ham en retsindig Præst og Herrens Tjener. Men heller ikke han magtede de vanskelige Forhold i Sognene, og det var ham en Sorg, at hans Arbejde for Undervisningen kronedes med saa ringe Held; nogle af Beboerne var vrangvillige, og der mødte i Reglen kun ganske faa i Skolen, da Forældrene undskyldte sig med, at de ikke vilde sende dem derhen, saalænge der ingen Degnebolig var. For de daarlige Tilstande skød Benzon i nogen Maade Skylden paa Patronen, den herrnhutiske Ejer af Hindsels, *Peder Iisager*⁶, med hvem han i alt Fald en Tid levede paa ret spændt Fod, og som han mente manglede "Sandheds Erkendelse". Ogsaa paa andre Omraader var der Uenighed imellem dem; saaledes havde Benzon nægtet at kaste Jord paa en af Iisagers Bønder, som i Fortvivlelse over, at hans Korn blæste af, havde druknet sig i Fjorden. Benzon har imidlertid næppe været fri for Rethaveri, og det ser ud til, at han nødig har villet bøje sig overfor sin Modpart, thi Iisager skriver til Biskoppen, at Stridighederne mellem ham og Præsten snarere tager til end af, og han beder ham derfor vente med at tage Stilling til deres Mellemværende, til han kommer paa Egnen i Visitats.

Brorson satte dog Pris paa den nidkære Præst. 1753 kalder han hans Ungdom god, men Menigheden delt, og han nævner, at Drikke ri, Fylderier og Overtrædelse af

Sabbatsloven gør sig gældende i den. Men Benzon gør sig al ønskelig Flid for ved Kristi Evangelium at bringe de frafaldne paa den rette Vej. Hans Forkyndelse har sikkert ligesom hans Formands været stærkt lovmæssig; Datteren fra Hindsels, som blev konfirmeret af ham, fik intet ud af sin Præstegang.

Udpræget Pietist var ligeledes *Peter Wilse, 1743-73* Præst i Søndbjerg-Odby; hans Stade fremgaar tydeligt af den Prædiken, han 1749 holdt i Anledning af den oldenborgske Kongefamilies 300-aarige Regering i Landet⁷. "Lad ikke", udtalte han heri, "eders Sange (Salmer) her og andetsteds synges hen i Vind og Vejr, thi Herren kender ikke dem uskyldige, som tager hans Navn forfængeligt. Kan det ene Menneske ikke taale at fikseres af det andet, hvor kan I da tro, at Gud kan lide eders Sange, naar de er uden Tro og Andagt, og I bedriver de samme Synder som tilforn . . . I raaber dessnarere Gud over jer ved at vanhellige ham med eders hykleriske Gudstjeneste . . . Vi maa undres, at han ikke forlængst har stoppet sin Miskundheds Kilde, thi han har ventet i Dag paa vor Omvendelse fra de døde Gerninger".

Bemærkelsesværdigt er det i øvrigt at sammenligne disse voldsomme Ord med, hvad han sagde i sin Jubilæumsprædiken 1760, thi heri betonedes han, at selv om et Menneske i sin Andagt ikke mærker nogen Sødhed og Liflighed i sit Sind, skal han dog takke Gud, da ingen maa foreskrive ham, naar vi skal føle; det maa ene overlades til Herren. Det kunde af dette se ud til, at hans Forkyndelse i Aarens Løb er blevet mildnet en Del og hans aandelige Forstaaelse uddybet.

Men ellers kæmpede ogsaa han ihærdigt mod sin Menigheds mindre heldige Tilbøjeligheder og, som det syntes ham selv, ikke ganske uden Held. 1758 skriver han til Brorson, at det er, som om Satans Rige nedbrydes baade her og der, eftersom Ordet bærer Frugt i Hjerterne. Dog er der stadig en Del Overtrædelser af Sabbatsloven ved Rejser og Smaaarbejder, mens Søndagen jo burde holdes fri fra Morgen til Aften undtagen med Hensyn til det, Samvittigheden og Guds Bud tillader, og han mener, Øvrigheden her skulde gribe ind. Ej heller kunde han - som saa mange andre Præster - faa Bønderne vænnet fra at lade deres Børn hjemmedøbe; de plejede at foregive, at de var dødssyge, hvorfor de ikke turde tage Ansvar med at vente til en Søndagsgudstjeneste.

Hvad Skolevæsenet angaar, havde han ligeledes paa dette Omraade betydelige Vanskeligheder at kæmpe med. Degnen, Knud Hee, som havde været fordrucken, forbedrede sig vel en Del, men da han saa kom i Proces med Bønderne, vilde de ikke sende deres Børn til ham, ogsaa fordi han var lidet dygtig; han kunde saaledes ikke regne. I Skolen kom der derfor kun ganske faa, til Tider blot en 3-4 Stykker; i Stedet sendte man Børnene andetsteds hen eller læste med dem hjemme; Folk vilde, troede Præsten, hellere have, at de skulde kunne læse Breve og Historier end Katekismen og Forklaringen (Pontoppidans). Af den lærte de nogle Spørgsmaal udenad og kom paa dette Grundlag til ham til Konfirmationsforberedelse. At Brorson ved sine Visitatser støttede Wilse i hans Bestræbelser for at hidføre en anden Tingenes Tilstand, hjalp kun en Overgang. -

Mens pietistiske Præster i andre Egne af Landet dog her og der kom til at øve en om end tidsbegrænset aandelig Indflydelse paa deres Sognebørn, synes dette kun i meget ringe Grad at have været Tilfældet i Thy, og des mindre, jo

⁶ Se om ham Sønderj. Aarbg. 1940, S. 97 og 174, Thisted Amts Aarbg. 1938, S. 57 f., og 1945, S. 186.

⁷ Pk. 464 (Aalb. Bispeark.).

mere udprægede de har været (Benzon, Wilse). Saa har snarere Mænd som de to Brorson'er og Jens Hansen med deres følelsesbetonede Væsen kunnet gøre et vist Indtryk i deres Menigheder, men heller ikke i dem ser det ud til, at Pietismen som saadan er blevet nogen Livsmagt. Vel nævnes der fra Visitatsen 1746 om en Vækkelse i Hundstrup, men da Tilstanden senere hen omtales i mere almindelige Vendinger, bør man næppe tillægge Biskop Brorsons Udtalelse alt for megen Betydning, og det fremgaar heller ikke af Jens Hansens Beretninger om Tilstanden i hans Sogne, at det dér er kommet til et virkeligt pietistisk Gennembrud. Paa Thyholm synes der nærmest at have været ligefrem Modstand mod Præsternes Bestræbelser.

Naar det alligevel i en nyere Tid er lykkedes Indre Mission, som dog i nogen Maade har vedkendt sig

Pietismens Grundsætninger, at vinde adskillige Tilhængere blandt Thyboerne, skyldes dette utvivlsomt, at den paa en ganske anden Maade end den ældre Vækkelsesretning er kommet Mennesker ind paa Livet. Dens Forkyndelse har ikke været saa eensidig lovmæssig, idet den evangeliske Tone er kommet stærkere til Orde, og den har formaaet i langt højere Grad at tale jævnt og folkeligt til de brede Lag, end man gjorde det i hin Tid, da de ulidelig lange Prædikener ikke kunde andet end sløve Opmærksomheden, ligesom den Omstændighed, at Lægfolket er blevet draget ind i det kirkelige Arbejde, utvivlsomt har haft den største Betydning. Fra dengang at have været en trods sin gode Hensigt i Virkeligheden ufolkelig Præstebevægelse er Vækkelsen i Nutiden steget ned paa Jorden; derved er den kommet i Kontakt med Mennesker.

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1946, side 363-375)